

Nemzeti Társalkodó

November' 30-dik napján 1833.

K l i o.

Midőn a' tisztelt olvasó közönséget újabbán figyelmeztetni hátorkodom a' tavaly általam kiadni kezdett Klio című historiai 'sebkönyvre, e' megszólalásomnak két fő oka van: egy engedelem kéréssel öszvekött jelentés, 's egy elterjedett, vagy elterjesztett hamis hír megczáfolása. —

A' mi az *elsőt* illeti: Klio II-k darabjában, mely rövid időn elhagyja a' sajtót, hat cikkely volt ígérve, azok között a' következő is: *Erdélynek a' Felsőleges Austriai ház birtokába jutása, az 1688-tól 1712-ig ebben költ diplomatikai acták, kötések summas előadásával és Erdély státiistikai ismertetésével*, tehát hazánk mái politikai lételemnek és törvényes állásának leírása. Ezenfontos cikkelynek közrebocsásását kis munkám többi részének nyomtatása alatt kifejlődött, előre nem láthatott akadályok *tilalmazzák*, és lehetlenné teszik; 's ez már, engedelem kérésem tárgya, mikor szabad legyen azt is remélnem, hogy az okokra ki nem ereszkedő tartozkodásomat ezen jelentésemben,

bámuljuk, 's keblünk részvétellel vonszódik a' szerencsétlenhez. A' mellett Anglia nagy királynéjával Er'sébethel szembeállása, azon időt mozgató két vallásos principium, a' Katholicismus és Protestantismus surlódásának képét tartja előnkbe, 's az Europai akkori politika fő rugóját csudálatos öszvefűggesben találjuk Mária setét fogházával. —

III.) *Pombal Portugallia minisztere.* E' nevezetes státus ember képe, éppen ellenkező érzésekre ragadja a' vi'sgálódó historicust, egyaránt vonzó és taszító, 's midőn egyfelől bámúlásra tiszteletre ingerel, másfelől borzaszt és irtóztat, megrázkodtatja keblünket, 's még is hódolásra kényszeríti. A' természetnek nem igen látható felháborodása, egy rettenetes földingás, a' dühösködve kirontó elementumok társaságában kevés perczek alatt halomba dönti Lissabont, több mint 30,000 embert eltemet, 's a' fényes gazdag királyi várost síralmas rémitő inségbe süllyeszti. Pombal, kinek háza csudálatosképpen a' közönséges romlás közepette bántódás nélkül maradt, mintegy véd angyal megjelenik, 's majd minden akadályon keresztül törő lelkiereje, pihenést nem kereső munkássága a' fő várost düledékeiből újra és pompáson kiemeli. Ennél többet is tett, az elgyengült országban új életet szorgalmot ébreszt-fel, az igazgatás minden ágait rendbe hozza, a' miveltséget jóllételt terjeszti, a' nemzetet roskadt állapotjából felrázza, elevenségre serkenti, szóval annak politikai létele újból te-

remtését teszi élete fő céljává. De mind ezeknek kivételében micsoda eszközökkel él? Egy határtalan királyi hatalomnak minden just, minden törvényt letapodó önkényjét, az erőszak és kegyetlenség mindent megfojtó, sokszor emberiséget lealacsonyító eszközeit használja, 's valóban hihetetlen dolgokat hajt végre, a' fő nemességet megalázza, a' hatalmas Jézuita szerzetet kemény viadal után földre sújtja, mindent a' mi előtte áll letipor 's akaróját a' szó telyes értelmében egyedül parancsoló törvényjé teszi. Egy orias, kihez a' félelem és tisztelet érzéseivel közeledünk!

IV.) *III. Iván Orosz Császár.* Egy szerencsétlen ifjúnak méjj részvételre indító története az Orosz históriából, ki bölcsőben thronusra emeltetik, 's onnan kínos és örökös rabságba taszittatva, idegen nagyravágás és emberiségre nem tekintő politika áldozatjává lesz.

V.) *A' Státus adósságok.* Rövid értekezés ezeknek képzetéről, mivóltáról, különböző nemeiről, historiai szempontból tett világosításokkal együtt.

Az Erdélyt illető és benn rekedt cikely helyébe mennek:

VI.) *Boleyn Anna és Gray Johanna* Angol királynék gyásztörténete, kik kevésel Stuart Mária előtt vesztő-helyen végezték életüket. Ezt olvasva lehet örvendeni miveltebb századunknak, melyben élünk. —

VII.) *Washington és Lafayette* egy pár Amerikai jelenés. — *Washington* az a' ha-

zafi, kinek vitéz karja a' hony szabad független lételet kivívta, a' nagy muokát végzésével önként leszáll a' fő polczról polgártársai közzé elegyedni, 's majd a' köz-kivánságtól szállittatva újra fel-lép oda, csak addig, mig a' szabadságot böles törvényekkel megerősíti, 's hazájának constitutziot — de milyent? — ad. Ekkor vissza-menyen a' magános életbe, 's elébb becsüli a' szabadsággal, melyet alapított, élni, mint uralkodni. Melyik királyi korona fogja e' fényes tettet az idő nagy könyvében valaha meghomályosítani? Nevét az emberiség áldása nyomba követi, 's kinek sirját ékesíti ennél dicőbb emlék-kő? — Washington barátja és rokon lelkű segédje az Ámerikai viadalban, az Europai nagy polgár *Lafayette* ötven esztendő múlva meglátogatja második hazáját, 's ott egy szabad néptől a' tisztelet és szeretet önkéntes hódolásával fogadtatik, a' mit képzelní és méltóképen leírni, csak egy azon bóldog éghajlat alatt élőnek lehet. Ha e' két névhez hozzá gondoljuk *Franklint* és *Kosciuszkot* — ez utolsót mikor hazája omladékiól Washington karjai közzé siet — nem elmondhatjuk é a' Német költővel „Kár, hogy csak emberek 's nem felsőbb valóságok írják a' világ történeteit?“

Dasz Menschen nur — nicht Wesen höherer Art —
Die Weltgeschichte schreiben! —

VIII.) *Canning emléke.* — Ez a' darab két esztendővel ez előtt megjelent itt a' N. Társalkodóban, most némely jóbbitásokkal

lesz újra kibocsátva. Nincs talám szükség feltett, megújítani azon ritka státus ember emlékezetét, ki Angliában a' R. katolikusok emancipálását — a' vallásos szabadság nagy triumfussát — előre készítette, Görögországot négy százados sírjából kiemelte, Amérikában új világot teremtett.

Ezekből áll Kliom II-dik darabja. Mennyiben érdeklők a' tárgyak, 's méltó é kis munkám további pártfogásra — a' tisztelt olvasó közönség ítélje-meg. Mindenik czikkelyre nézve, mint a' munka bővebben megmutatja, a' megkapható leghitelesebb és legjobb írókat használtam, hól lehetett a' kútfőkből meritettem, 's azokat, a' mennyiben szükségesnek véltem, felhozni nem mulattam-el, egyszersmind a' historia első és fő törvényjét, a' személyt nem tekintő, részrehajlást nem ismerő igazságot szemem előtt tartottam. Írásom módjára is különös figyelmet és gondot fordítottam, 's abban a' tisztaságra, könnyen folyásra, érthetőségre törekedtem, úgy még is; hogy a' historiai stylus méltóságáról nem felejtkeztem-el. Meglehet, hogy az új *Magyarok* — a' mint hallottam is — gúnyolódnak *pongyola régi módi írással*, 's az új szókkal nagyon szükön élésemet, valamint a' ma annyira szeretett feszes és mentől erősebben feltekert, úgy nevezett magos fellengő stylust kerülésemet, az ujitástól irtózásnak bélyegzik. De nem minden ujitás, javítás, sőt sokszor a' meglévő jónak lerontása; azért, mivel én az egész Magyar földön

érthető nyelven kitudtam világosan gondolataimat fejezni, meggyőződésemet követve úgy kívántam írni, hogy minden értsen, ki Magyarul tud, — nem csak az újitók. Magam példáján tanultam-meg, milyen boszszantó Magyarinak, Magyar könyvet nem olvashatni, azért mert nem érti. Egyébiránt a' mint olyan sok dologban különböző meggyőződés lehet 's állhat egymás mellett a' világon, türjük-el ezt a' nyelvben is; kövessék az újitók magok tetszéseket, menyjenek a' jobbnak képzelt pályán, de viszont e' szabadságot tőlem se tagadják-meg. A' tisztelt olvasó közönség ítéljen, melyik résznek van igazza! —

A' mi munkám megjelenése idejét illeti, már két harmad része a' sajtót elhagyta, 's a' fenn említett akadály közbenjövetele nélkül, azt ezen hónap végével kézbe adtam volna, — így is Karácson előtt készen fog lenni. Azon tisztelt jó akarójimat kiknél az előfizetés még künn van, tisztelettel kérem, méltóztassanak nékem mentől elébb béküldeni, akár azt az Erdélyi Hiradóra előfizetésekor, annak tisztelt Szerkeztetőjéhez T. Professor *Méhes Sámuel* úrhoz küldeni, ki azt kezembe szolgáltatja. — Bár milyen költséges, fáradtságos a' nyomtattatás, bár mennyi bajjal jár egy ilyen többféle tárgyakat közlő munkának kiadhatása, midőn az egész tereh egyedül az én vállamon fekszik, holott más 'sebkönyvek, folyóirások többek egyesített szorgalmának gyümölcsei, még is tiszt-

teletem bizonyságául, a' munka kijöveteléig még elfogadom az előfizetést vélinre 2 f. 24 xrral, postára 1 ft. 40 xrral, nyomtatóra 1 ft. 20 xrral ezüstben. Ellenben mihelyt a' munka a' sajtót elhagyta, az árra változhatatlanul feljebb léssen emelve, 's nyomtató pappiroson 2 ftal 24 xrral, postán 2 ft. 40 xrral, vélinen 3 rftal mind ezüstben, leszsz csak megszerezhető. — *A jövő esztendei előfizetést is, a' sokasodott költségekért kénytelen leszek valamivel feljebb emelni.* —

Végre; mivel úgy hiszem ez alkalmatossággal ezekbe jut némely olvasójimnak, az ugyan csak itt e' Nemzeti Társalkodóban kijött hatalmas recensioja Klio I esztendejének — talám kérdezni fogják, miért nem feleltem arra? Két okból — egyikért a' tisztelt olvasó közönség szembetünőleg bizonyított pártfogásáért, 's haszabad mondani, megelégedéséért, midőn Kliom 1-ső darabjának egész kiadása, *fél esztendő bétélése* előtt tökéletesen elfogyott: azt hiszem egy ilyen részvétel megezáfolta eléggé azon becsmérő kritikát. — Másodszor, az egész firkálást érdemetlennek is tartom feleletre. Egy historiai munka recensense, ki *megvallja hogy nem historicus*, 's tudatlanságát a' historiában kézzel foghatólag bé is bizonyítja, kinek egész iparkodása rosszsz és alaton lélekből jött gúnyolódás, és a' munka gyalázása, egész bírálása dologra nem tartozó pedant fészengéssel és maga fitogatással tömve van,

ki nem az író szempontját veszi-fel, de többnyire maga teszen fel egy a' tárgyal semmi öszveköttetésben nem álló néző pontot, 's mivel az író azt nem követte, a' mi céljára úgy is nem tartozott, azért mocskolódik, egy oly piszkáló kritikus végre, ki historiai munkában hibáztatja a' chronologia pontos feltevését, 's *Martou* Lexiconjából annyit sem tanult-meg, hogy *Alpes* egyes számban is használtatik, valóban megvetésnél egyebet nem érdemel. — Tudja-meg azonban ez az új *Lombos*, valakit megtánadni, nyíltan és magát nevezve illik a' Magyar emberséghez — különben oroszban marni a' kutya is tud. Kolo'sv. 17-d nov. 1833. — *Szilágyi Ferencz*,
 Professor.

Észak-Afrika.

A' francziák által meghódíttatván Algier, egész Európa figyelme a' föld ezen részére vonult, melynek belsője bár az angolok és francziák mindent, elkövettek, még is szinte egészszen esméretlen. Afrika még mind a' pusztaság és miveletlenség halál álmába fekszik, a' legtermékenyebb helyek mind épületlenek, művészeti tudományok, kézi mesteriségek nincsenek, 's a' kereskedést is, csak azon természetmények teszik, melyeket minden fáradság nélkül nyújt a' bőv kezü természet, lakossai semmit se fáradozván utána. De még is remélhető, hogy a' mint Eu-

rópa előbb előbb megyen a' műveltségben, ennek jóltéví következését Áfrikára is kiterjeszténdi, 's meglehet hogy a' mint physical tekintetben közel van Afrika Európához. egykor lelki vagy művelődési tekintetben se lesz messze. Czélarányos fáradságnak képzeli tehát a' közlő azt, ha a' Nemzeti Társalkodó olvasójinak, Afrika részeit, különösen az északit, egy rövid ábrázolatban elő adja.

Marokkó rajzolatja.

Marokkó, mely a' második fő felosztás szerint egyesült névvel Fez és Marokkónak is neveztetik, fekszik Afrika északnyugot részén, kiterjedése 13,000 □ mértföld, lakossainak száma 9.1/2 millió. Határai keletről Algier, délről az Atlas hegy lánczai, melyek egész északon keresztül vonulnak, nyugotról az atlanti, északról a' közép tenger. — Ezen két tenger, nagy jótéteményel van Marokkóra nézve, mert szelidíti azon hévségét, mely itt a' legnagyobb mértékben uralkodik. Az Atlas-hegy, mely 15,000 lábnyi magass, 's örök hó fedti tetejét, oltalomúl szolgál, a' pusztáról jövő szél-dühétől, melynek veszedelmes fúvása, sokszor a' különben gazdag és szép tartományt pusztává változtatja. Marokkót leginkább azon hó nedvesíti, mely télen által, az atlas-hegy oldalas és alattabb részeire leesik, tavaszal el-ovad, 's mint patak vagy folyó, úgy önti-el Marokkó téreit. Alig szabadultak-meg a' hótól a' hegy hajlások, nagy tüzzel fognak hozzá a' munkához a' falusi emberek, 's kevés idő alatt az egész föld zöldvetéstől fény-

lik, a' szép téreken pedig juh és marha csorda legel. Marokkó a' legtermékenyebb tartományok közzé tartozik, esztendőbe három aratás van, — egy szem gabona 20 — 30, sokszor 60, 's még 80 szemet is ad. Csak szorgalom kivántatik, mely most hibázik, 's mely természetes következése a' despotai uralkodásnak, hogy egy olyan termékeny föld mint Marokkó, Afrikának, sőt hogy Európának is gabona tárává váljon.

Jollehet hogy ezen tartomány természetényeiről, különösen ásványi tekintetben, híjános is még a' felfedezés, de még is tudnak annyit, hogy gazdag arany, ezüst, réz, vas, fehér és fekete ón mináji, (erei) vannak; de mind ezeknek éppen oly kevés hasznát veszik mint a' gazdag só bányáknak; mert a' tavak és a' tenger, szükség feletti sót adnak. Marokko plántákra nézve a' leggazdagabb. A' rendes gabonákon kívül vetnek még *Durrát*, melyből egy mag 150 's 200 magot is terem, e' szolgál köztáplálékul a' népnek. Az atlashegy, magass, oldalas és lapajos részei, zordon erdőkkel vannak bénőve. Itt van menedék helyek, az orosz lányoknak, tigriseknek, párduczoknak, hyénáknak, hiuzoknak, 's más vad állatoknak. — A' házi állatok ezek: dromedár, ló, öszvér, juh, melyeknek igen finom gyapjak van, és a' kecske, melynek szép vékony szőre, nevezetes cikkely a' kereskedésre nézve. A' szorgalmas méhek, lépeiket 's mézeiket, az erdő fájiba rakják-le. Marakkónak atlas-

tüli részét, a' pusztaság királya a' hatalmas Strutz lakja, 's nagy birodalmát részint futás részint repülés által futja által. Fürj annyi van, hogy lármájoktól cseng a' levegő, a' folyók a' legjobb ízű halakkal bővölködnek. Így tenyészik és nő itt minden csak magára; de azonban, ha egy sáska sereg jő, jaj akkor azon helynek, melyet megszáll. A' levegő bésetétül, 's ezen pusztító nagy étű állatok iznyi vastagságra horítják-el a' földet, 's a' vándor megáll, nehogy útját elveszesse. Kevés idő alatt minden puszta és kopasz, a' gazdag szántóföldek semmivé lettek, 's az élőfák galynélkül állanak. Sokszor egy ilyen pusztításnak köz éhség a' következése. — BCU Cluj / Central University Library Cluj

Azt várhatná már itt talán az olvasó, hogy a' gazdag és díszes városok szép palotái 's épületei leírásában fog gyönyörködhetni, a' hol kereskedés virágzik mivészlet és kézi mesterségek tudományokkal együtt tenyésznek; vagy talán azt gondolhatná hogy Marokkóban jól rendelt szép falukat találhatni, hol szorgalmas munkások élnek, kik munkájuk következésében, gazdag adományt csikornak-ki a' földtől; de ha ezeket gondolta hibázott, mert Marokko moor és arab lakossai közül némelyek sátorok, vagy 8 — 10 lábnyi könnyen vihető kalybába laknak, melynek fedele gyapjuval vagy kecske szőrrel van bévonva. Ilyen sátorok ha százan együtt vannak falut tesznek, többnyire egyformák, de van egy nagyobb a' többi felett

mely mosche (templom) helyet szolgál; minden ilyen falut egy egy Fő igazgat, a' kit Scheikh-nek hívnak. Sokszor egy Scheikhnek több faluk engedelmeskednek. A' régi Mooroknak és araboknak, külön lakhelyek van a' hegy oldali falukon, kalybájokat agyagból és kőből építik, fedelek agyag vagy fa ág borítékkal van befedve. Jólétet és tisztaságot ritkán lehet találni ezeknél a' sátorlakosoknál. A' városok között, csak a' császári városok, hol a' császár lakik, 's a' tengeri városok érdemelnek figyelmet, a' többiek csekélyek.

Az egész Marokkonak régi fő várossa Fez fekszik egy pompás téren, mely hegyekkel van körülvéve, lapájja virág és gyümölcs kertekkel van elborítva, szép berkein citrom és gránátalma tenyészik. A' város egy része, 10-dik század elején épített. Régi nagyságából sokat vésztett, mostani lakosságának száma mintegy 90,000-re megyen; maga a' város kövezetlen, utszái keskenyek és setétek, a' házak bolthajtásosok, melyeknek végei sokszor a' másik útszára is által nyulnak. Feznek most 100 moschei vannak, melyek között egy arról nevezetes, hogy a' legnagyobb gonosztévőknek, menedékhelyül szolgált. A' Szultánnak igen nagy palotája, egy hegyen fekszik, 's a' város nagy részét foglalja-el. Feznek, sok jó feredőji vannak, 's egy jól készített kórháza betegek és bolondok számára. Minden kézimívnek külön útszája van, 's rend szerént egy börtönben csak

egy portékát lehet venni. A' béhozott portékák, egy nagy két vagy három emeletü karzatokkal kerített épületbe rakatnak-le, melyet *Caravanserainak* hívnak, 's a' város kézmivei nagyon híresek. Magát a' várost eröss köfal veszi körül.

Feznél szebb a' mostani fő várossa az országnak Marokko ez előtt 700,000 most 30,000 lakosokkal. A' várost egy két mértföldnyi hosszúságú köfal veszi körül, magossága 30 láb 's minden 50 lépésnyire egyegy bástya. A' császári pompás palota, mely a' köfalon kívül fekszik, mind négyszegü kövekből van építve, Olasz és Spanyolországból hozott márvánnyal felékesítve. Kerülete $\frac{3}{4}$ mértföld. A' város belföldi termékekkel nagy kereskedést üz. Egy földalatti viz csatorna elég vizet ad a' lakosoknak. A' városon kívül fekszik a' bélpoklosok külső városa, az ezen rettenetes ivadékrol ivadékra által szálló nyavalyával látogatótagnak nem szabad a' városba bémenni, valamint a' városi lakosok is félnek ezek lakhelyéhez közelitni.

Új találmány.

Londonban egy új nemét találták-fel a' Mikroskopiumnak, — melyekkel mint tudva van a' kicsin tárgyakat nagyobbítva lehet látni. Az éltető levegőt (*oxygenium*) 's a' viz szerző levegőt (*hydrogenium*) (mely két levegő nemek mint tudatik a' viz alkotó ré-

szei) — egyben' elégyítve, meghevítve mész-
 re bocsátják, ez által felette eleven tündök-
 világosság származik, mely egy éveg lencse
 (lens.) által vissza verődván, ez 10,000 tól
 500,000ig való nagyobbítást okoz, 's ezen
 módon a' hajszálak két talp átmérőüeknek
 tetszettek. Az emberi szív zacskó fámbőre'
 kicsiny részén tökéletesen tisztán lehetett az
 élet és vérerek folyamját látni. A' méh ful-
 lánkja úgy tetszet mint egy négy talp (2 sing)
 hosszú irtózatosszákállos láncsa, a' ló légy
 egy sing hosszú kardnak látszott. Egy csep
 vizet tekintve, úgy látszott mintha abba a'
 bogarak viaskodnának, némely bogárlárvák-
 ban, melyeknek által látszó belső alkotások-
 kat látni lehetett, még azon levegő hójaga-
 kat is, tisztán észre lehetett venni, melyek-
 nek segedelmével azok a' vízben fel és le-
 ereszkednek, némely férgek melyek termé-
 szeti nagyságokba egy czérna szál vastagsá-
 guaknak tetszenek, ezen módon akkorának
 látszottak mint a' legnagyobb féle *Boa con-*
trictor-ok. Ezen Mikroskopiumot Chemia
 Professora Cooper úr igazgatása alatt, Op-
 tikus Cary úr készítette. E. E. Martius hó-
 nap 21-kén egy fényes társaság jelenlétében
 ezzel különféle próbák tétettek, 's minnyá-
 jan megesmérték, hogy ezen új szerkezteté-
 sü Mikroskopium azt teszi mit egy oly nagy
 napi Mikroskopium, melynek tángyéra 14
 láb átmérőü. A' próbán jelen voltak Sid-
 mouth és Dover Lordok 'sat.